

КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ҮЙРӨТҮҮДӨ ОКУУ КИТЕПТЕРИНДЕГИ ДИДАКТИКАЛЫК МАТЕРИАЛ

К.А. Биялиев – филология илимдеринин кандидаты, доценти

Рассматривается проблема преподавания кыргызского языка как второго или иностранного, где отражены проблемы подбора дидактического материала для студентов вузов.

Бүгүнкү күндө жогорку окуу жайларында С. Өмүралиева, С. Кундузакова, Б. Касымова, К. Токтоналиев, А. Карыбаев, А.Г. Горн, С. Мамбеткалиев, К. Нанаев, Д. Сыдыкова, Ж. Жусоев, А. Карабекова, А. Каныбекова, А. Молдоев, К. Биялиев, А. Тургамбаева, А. Усекова, Н.Р. Жапаров ж.б. авторлордун окуу китептери колдонулуп келүүдө.

80-жылдардын аягында, 90-жылдардын башында чыккан окуу куралдарынын арасында Б. Касымова, К. Токтоналиев, А. Карыбаевдердин “Кыргыз тилин үйрөнөбүз” аттуу китеби [Касымова ж.б., 1991] өзгөчөлөнүп турат. Анын баш сөзүндө жазылгандай, бул китеп балдар же студенттер үчүн эмес, чоңдор үчүн жазылган. Китеп функциялык-коммуникативдик багытта экендиги талашсыз. Китепте кыргыз тилин белгилүү деңгээлде өздөштүрүү үчүн кептик жана грамматикалык актуалдуу материалдар камтылган. Бул китеп чоң адамдарга арналып, тилди өз алдынча жана курстарда окутуу үчүн жазылгандыктан, аны жогорку окуу жайларында колдонуу айрым кыйынчылыктарды туудурууда. Маселен, сабактарга бөлүштүрүлгөн материалдар жогорку окуу жайындагы академиялык саатка көлөмү боюнча туура келбейт, б.а., аздык кылат. Бирок ошону суна карабастан, аны башка окуу куралдары менен бирге пайдалануу жакшы натыйжаларды берүүдө.

Жогорку окуу жайларында кеңири таралган окуу куралдарынын арасында С. Өмүралиева, С. Кундузаковалардын “Кыргыз тилин үйрөнөбүз” аттуу окуу китеби [Өмүралиева, Кундузакова, 1993] бар. Бул китеп функциялык методдун элементтерин камтыйт. Китепте грамматикалык материалдар минимумга жеткирилип, ар кандай кептик кырдаалдарды тейлөө жана түшүндүрүү үчүн берилген. Бул окуу китеби кыргыз тилин жаңы ыкмаларды колдонуп үйрөтүүдөгү алгачкы тажрыйбалардан. Андагы кептик темалар ырааттуу системага салынгандыгы ачык сезилбесе да,

аталган окуу куралынын өзгөчөлүгү жана артыкчылыгы – бул тилди үйрөтүүдө грамматикалык котормо методго каршы турган, аны менен атаандаштыкты түзгөн функциялык-кептик методдун орун ала баштагандыгында.

“Кыргыз тилин тез үйрөтүү: Жаңы окуй баштаган студенттер жана эр жеткендер үчүн” деп аталган А.Г. Горн, С. Мамбеткалиев, К. Токтоналиевдердин окуу китеби [1991] кыргыз тилин тез үйрөтүү боюнча бир нече методдордун концепцияларын чагылдырат. Анда Г.А. Китайгородскаянын инсандын жана жамааттын резервдик мүмкүнчүлүктөрүн активдештирүү методунун, И.Ю. Шехтердин эмоциялык-маанилик методунун [Щукин, 2003: 205], А.А. Востриковдун суггесто-программалоо методунун ыкмалары колдонулган [Горн, Мамбеткалиев, Токтоналиев, 1991: 3] аталган методдордун негизин Г. Лозановдун суггестивдик методу түзөт [Щукин, 2003: 202–210]. Бул окуу китебинде кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө биринчи жолу суггестивдик методдун негизги принциптери кыргыз тилинин материалына ылайыкталган. Окуу китебиндеги ар бир кептик кырдаал ага киришүүдөн (орусчасы – “предъявление”) башталат. Анда кептик кырдаал кыскача түшүндүрүлөт. Бул окуу китебинин артыкчылыгы – анын аудио курс менен жабдылгандыгында. Киришүүдө тил үйрөнүүчүлөр аудио тиркемени угуп, окула турган материалга эмоциялык жактан даярданып, ар бир айтымдын, фразанын эмне максат менен айтылып жаткандыгына көңүл буруп, айтылган кырдаалды кандай тил каражаттары тейлей тургандыгын эстеп калганга аракет жасашат, анткени ар бир айтымдын, фразанын алдында тил үйрөнүүчүлөрдүн эне тилинде (орусча) кыскача комментарий, түшүндүрмө берилип, кыргызча айтылган фраза, сүйлөм кайра орусча да берилет. Албетте, бул ыкма экинчи же чет тилин үйрөтүүдө маанилүү принциптердин бири болгон түшүнүктүү кылып окутуу прин-

цибине жооп берет. Саны онго жеткирилген өтө жалпы кеп кырдаалдарын тейлеген фразалардын топтомунан кийин аларды грамматикалык жактан түшүндүрө турган комментарий кетет. Китептин артыкчылыгы катары керектүү кеп интенцияларынын көпчүлүгүнүн чагылдырылгандыгын белгилеп кетсек болот. Алардын арасында маалымат алуу, сурап билүү, тактоо, ниетин билдирүү, сунуштоо, божомолдоо, макул болуу, макул болбоо, ырастоо, бекемдөө, тануу, төгүндөө, сүрөттөө, баяндоо, кабарлоо ж.б. Булардын бардыгы тең баарлашууда, маектешүүдө, албетте, өтө керектүү нерселер.

Эми бул окуу китебинин түзүлүшүнө көңүл буруп, айрым жерлерин келтирип, аларды талдоого алалы. Жогоруда айтылгандай, ар бир сүйлөшүү блогун киришүү милдетин аткарган, орусча “предъявление” деп аталган бөлүктөн башталат. Анда кыскача түшүндүрмө берилет. Мисалы, окуу китебинде экинчи жалпы сүйлөшүү кырдаалына, темасына карата мындай киришүү берилген: «Здравствуйте, дорогие друзья! Рада опять встретиться с вами. Если помните, недавно мы встречали гостей, знакомились с ними. Сегодня мы вместе с гостями отправимся в Бишкек, познакомимся с городом и поедим в гостиницу “Пишпек”. Здесь нам надо устроиться». Бул бөлүгү угуучуларды, тил үйрөнүүчүлөрүн айтылгандардын баары тең кайсы тил каражаттары (лексика) аркылуу жана кандайча (кайсы синтаксистик түзүлүштөр аркылуу) жүзөгө ашарына көңүл бурууга багыттайт. Андан соң сүйлөшүү блогун ар бир айтымдын, фразанын айтылыш себебин түшүндүргөн кыскача орусча комментарий менен башталып, кыргызча керектүү айтым, фраза айтылып, андан кийин орусча котормосу менен толукталат:

“Маршрут известен, едем в город Бишкек. Сразу возникли вопросы у гостей: - Шаарга канча чакырым? (Сколько километров до города?)

Не очень далеко: - Отузга жакын (Около тридцати).

Интересно: - Биз кайда жашайбыз? (Где мы будем жить?)

Можно объяснить: - “Пишпек” мейманканасында (В гостинице “Пишпек”).

И опять вопрос: - “Пишпек” эмнени билдирет? (Что значит “Пишпек”?)

Вот объяснение: - Шаар ушундай аталчу (Так назывался город).

Кстати, легенда гласит: - Мында чеп болгон (Здесь была крепость).

Интересно, когда?: - Көп болдубу? (Это было давно?).

Не очень: - Өткөн кылымда (В прошлом веке).

Можно добавить: - Бул уламышта айтылат (Это рассказывается в легендах) [Горн ж.б., 1991: 22].

Китептен алынган үзүндүдөн кандай тыянак чыгарса болот? Албетте, комментарий менен жабдылган кеп материалы кызыктуу келип, тил өздөштүрүүчүнүн көңүлүн өзүнө бурдурбай койбойт. Бирок китептин ар бир сүйлөшүү блогундагы айтымдар, фразалар тилди мыкты билген, кыргыз тилинде эркин сүйлөгөн, ою октон ылдам сызып, аны тил каражаттары аркылуу жүзөгө ашыра алган адамдардын кебине мүнөздүү келет. Биздин оюбузча, бул китептеги окуу материалын тил өздөштүрүүнүн жогорку деңгээлинде, тагыраак айтканда, чагылгандай тез өзгөрүп турган ойдун артынан кубалап жетип, аны керектүү тил формасына келтире алган тил өздөштүрүү деңгээлинде колдонсо болот. Мындай окуу материалы аркылуу лексика же грамматиканы, анын ичинде морфология же синтаксисти эмес, бул деңгээлдерден жогору турган тил өздөштүрүүчүнүн кептик этикетин өркүндөтүүдө, эркин кеп агымына ылайык кептик жүрүм-турумун коррекциялоодо колдонууга болот. Биздин оюбузча, баштапкы же ортонку тил өздөштүрүү этаптарындагы тил үйрөнүүчүлөрү үчүн бул окуу китеби аркылуу кыргыз тилин үйрөтүү татаал иш. Оюбузду түшүндүргөнгө аракет кылалы. Окуу китебиндегидей ойду дароо буруп кетиш үчүн, башкача айтканда, кайсы бир өтө жалпы сүйлөшүү кырдаалын, сүйлөшүү темасын, мисалы, аэропорттон Бишкекке карай жөнөп, шаар менен тааныштырып, мейманканага орношууну чагылдыруу үчүн айрым учурларда бири-бири менен ассоциация иретинде гана байланыш түзгөн, б.а., түздөн-түз чырмалашып кетпеген бир нече микротемаларга, мисалы, аэропорттон шаарга чейинки аралыкты, коноктор кайда жашай тургандыгын, мейманкананын аталыш себебин, шаардын кыскача тарыхын, ага байланышкан уламыштарды сурап билүүгө бөлүштүрүү үчүн жана аларды тил каражаттары аркылуу берүүдө студенттин өтө бай лексикасынан, грамматикалык, анын ичинде синтаксистик билимдеринен тышкары дагы кеп ишмердигинин рецепциялык (уга билүү) жана продукциялык (сүйлөй билүү) түрлөрү боюнча мыкты калыптанган көндүмдөрү болууга тийиш. Ансыз студент, окуучу дароо, такалбай маек куруп, сүйлөшө албайт. Демек, мындай окуу куралы тил өздөштүрүүнүн алгалаган этабына ылайыктуу.

Дагы бир көңүл бурчу окуу куралы – Д.А. Сыдыкованын 1995-ж. басылып чыккан “Кыргыз сүйлөшүү тили” аттуу окуу китеби [Сыдыкова, 1995]. Аталган китепти жаратууда автор кыргыз тилин үйрөтүүдө ыкчам методду колдонуу максатын көздөгөн. Окуу китеби эмоциялык-маанилик методдун негизинде жазылып, кептик темалар окуяларга байланыштуу берилген жана аларды тейлей алат. Кыргызча маектешүүлөр фрагменттеринин орус тилинде болгон комментарийлери ой жаратуу, ойлоону процесстерин арттырат жана студенттердин чыныгы кызыгуусун туудурат. Бирок биздин турмушубуз үчүн мүнөздүү болбогон (маселен, чет өлкөлүктөр делегациясынын Кыргызстанга илимий конференцияга келиши, алардын кыргызча сүйлөшү, ошого байланыштуу окуялардын өнүгүшү ж.б.) окуяларга таянып тандалган кеп материалдары бул окуу куралынын баалуулугун төмөндөтөт. Андан тышкары, бул китеп боюнча түзүлгөн окуу процесси да сабактардын өзгөчө уюштуруу формасын талап кылат (күн сайын 4 академиялык сааттан 3 цикл окуу, ар бири 30 күндөн). Албетте, жогорку окуу жайларынын көбү кыргыз тилин ушундай жол аркылуу окутууга шарт түзө албайт.

Кесиптик багытта сапаттуу жазылган эмгектерге К. Нанаевдин медик студенттер жана медицина кызматкерлери үчүн жарык көргөн окуу китебин [Нанаев 1996] кошууга болот. Ал окуу китебинде медициналык адистик боюнча өтө керектүү лексикалык материалдар байланыштуу тексттер жана маектешүү үлгүсүн түзгөн диалог, диалогдор аркылуу берилген. Андай тексттерди, диалогдорду (полилогдорду) уюштурууда керектелүүчү грамматикалык категориялар да китепте, биздин оюбузча, өз ордунда, жеткиликтүү камтылган.

Жаңы чыккан окуу куралдарынын арасында Ч. Дыйканова, Л. Сулайманова, Э. Төлөковалардын “Сорос-Кыргызстан” фонду тарабынан колдоого алынып, басылып чыккан “Кыргыз тилин үйрөнөбүз” деген китеби [Дыйканова, Сулайманова, Төлөкова, 1997] өзгөчө мааниге ээ. Китеп көлөмдүү жана полиграфия жагынан мыкты жасалгаланган. Аудио жана компакт-диска тиркемелери да бар. Аталган эмгекти саамалык, абдан керектүү окуу куралы катары карасак болот, бирок анын ар бир эмгектегидей эле өзүнүн артыкчылыктары менен бирге кемчиликтери да бар экендигин көрсөтө кетүү жөн. Китепте кеп темалары ырааттуу системага салынган жана тил материалдарын берүүдө функциялык-кептик принциби колдонулган. Тилдик материалдар бир

топ кызыктуу, бирок китепте аларды берүүдө кандайдыр бир стилдик ар түрдүүлүк байкалат. Маселен, баштооч топтор үчүн жеткиликтүү, жөнөкөй, түшүнүктүү текст материалы улантуучу топторго ылайыктуу бир далай тексттер менен аралашып кеткен жерлери да бар. Ошол тексттер адаптацияланган эмес жана аларда которуу үчүн татаал болгон фразеологиялык бирдиктер менен бирге кыргыз тилинде гана учураган, ошол себептен түшүндүрүү үчүн оор болгон грамматикалык материалдар да аралашып кеткен. Албетте, эгерде орто мектепте кыргыз тили ойдогудай жетиштүү деңгээлде окутулганда, китептеги табышмактар, жаңылмачтар, макал-лакаптар, башкатырмалар аркылуу берилген лексикалык материалдар студенттер үчүн кыйынчылыктарды туудурбайт эле.

Жогорку окуу жайларында башка улуттар үчүн жазылган кыргыз тили окуу китептеринин арасынан дурус түзүлгөн деп Р.А. Керимбекованын “Келгиле, кыргыз тилин үйрөнүлү: Мамлекеттик тилди үйрөнүүчүлөр үчүн окуу куралы” [Керимбекова, 2004], З. Дербишева, С. Досоева, З. Мажитовалардын “Тил көпүрө” [Дербишева, Досоева, Мажитова, 2005] деп аталган окуу китептерин атап кетсек болот. Алардын эң эле негизги өзгөчөлүгү жана ошону менен бирге артыкчылыгы – экинчи тилди өздөштүрүү табиятын түшүнүп, аны жетекчиликке алгандыгында. Экөөндө тең башка улуттардын өкүлдөрүнө жана чет өлкөлүктөргө орток (орус, англис, немис) тилсиз түз эле кыргыз тилин үйрөтүү аракетин жасалат. Экөөндө тең көргөзмөлүүлүк, тил билимдерин жана кептик көндүмдөрү жөнөкөйдөн татаалга карай өрчүтүү принциптери жетекке алынып, турмушка алгылыктуу ашырылган. Керимбекованын окуу китебинде тил баарлашуу, пикир алышуу куралы экендиги жөнөкөй кыргыз үй-бүлөсүнүн жана алардын кошуналарынын ортосундагы өз ара мамилелеринин, турмушта дайыма кездешүүчү турмуш жагдайларын тил каражаттары аркылуу чагылдыруунун негизинде көрсөтүлөт. Китептеги сабактар 4 бөлүктөн түзүлөт: турмуштук кырдаалды чагылдырган жана үлгү катары алынган сүйлөмдөрдөн, биринчи бөлүктөгү кырдаалдык сүйлөмдөрдү бышыктоого багытталган көнүгүүлөрдөн, ошол кырдаалга ылайыктуу кыскача баяндама же “Келгиле, сүйлөшөлү” аттуу алым-сабактардан, өтүлгөн сабакты бышыктоого багытталган көнүгүүлөрдөн. Окуу китебинде тил үйрөнүү боюнча 40 сабактын ар биринин аягында сүйлөшүү кырдаалын элестүү түшүндүрө турган көмөкчү сүрөттөр орун алган жана китеп-

тин ар бир бетинин төмөн жагында сызыктын алдында эске тутуп калуу үчүн сабакта колдонулган жаңы сөздөр ирети менен берилген.

3. Дербишева, С. Досоева, З. Мажитовалардын “Тил көпүрө” эмгеги тил үйрөтүү комплексин түзөт. Ал студенттер үчүн сүйлөшүү темалары менен байланышкан коммуникативдик максаттагы кеп үлгүлөрүн, керектүү грамматиканы, грамматикалык көнүгүүлөрдү, сүрөттөр менен коштолгон керектүү лексиканы камтыган окуу китебинен жана мугалимдер үчүн методикалык жетектемелер менен бирге “Жумушчу программаны”, “Текшерүү иштерин” жана текшерүү иштерди иштегүүнүн ыкмаларын чагылдырган мугалимдер китебинен турат.

Керимбекованын жана Дербишевбалардын окуу китептери коммуникацияга үйрөтүүчү кеп үлгүлөрү аркылуу абдан керектүү, актуалдуу сүйлөшүү темаларын чагылдыргандыгы, окутуу убактысын натыйжалуу пайдалануу максатында кылдаттык менен керектүү лексикалык жана грамматикалык материалдын тандалынгандыгы менен баалуу.

Башка улуттардын өкүлдөрү үчүн жазылган Н.Р. Жапаровдун “Мамлекеттик тил – Государственный язык: Ч. 1: первый уровень” деп аталган окуу китеби [Жапаров Н.Р., 2005] акыркылардан болуп жарык көргөн. Анын кыскача аннотациясында автор тарабынан бул окуу куралы кең аудитория үчүн жазылгандыгы белгиленет. Мындагы көнүгүүлөр тилдик жана кептик болуп бөлүнүп, түрдүү грамматикалык формаларды уюштуруу жана аларды кептин монологдук жана диалогдук түрлөрүндө колдонуу көндүмдөрүн калыптандырууга көмөк көрсөтөрү тууралуу айтылат.

Окуу куралынын түзүлүшүндө төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр байкалат. Ал үч бөлүмдөн турат: биринчи бөлүмү - «Фонетика. “Өзүм жөнүндө” сыяктуу бир жактуу логикалык-лингвистикалык блок»; экинчи бөлүмү - «Лексикология. “Мен жана мени курчаган нерселер” сыяктуу эки жактуу логикалык блок»; үчүнчү бөлүмү – «Морфология. “Түшүнүк, ырастоо, маалымдоо” сыяктуу логикалык-лингвистикалык блок» деп аталат.

Китептин киришүү бөлүмү жана көптөгөн комментарийлери орусча жазылган. Тилекке каршы, киришүү бөлүмүндө да, комментарийлерде да орфографиялык, грамматикалык каталар, стилистикалык мүчүлүштүктөр менен бирге ойдун орусча так берилбей калган жерлери да орун алган. Мисал катары бир гана жерин келтирели: “Слово выполняет в языке номинативную функцию, а всякое беспорядочное чередование

звуков – не есть слово. Безусловно, оно не имеет свою внутреннюю семантическую структуру, т.е. значение [Жапаров Н.Р., 2005: 163]. Окуу китебинде көнүгүүлөрдүн түрлөрү абдан көп. Айрымдарынын, биздин оюбузча, зарылдыгы күмөн. Бул окуу куралынын киришүүсүндө каралып жаткан окуу китеби кыргыз тилин жаңыдан үйрөнүп жаткандар, б.а., “баштооч топтор” үчүн экендиги белгиленген. Жаңыдан кыргыз тилин өздөштүрө баштагандар үчүн “Типологиялык салыштыруулар” деп аталган, “Вкратце изложите свои объяснения о фонетических различиях, возникающих при произношении сопоставляемых слов в типологическом сопоставлении №001” сыяктуу [Жапаров Н.Р., 2005: 12] жана “Аудиошейпинг” деп аталган көнүгүүлөрдүн түрлөрүнүн дидактикалык баалуулугу, биздин оюбузча, талаштуу. Болгону жазылышы бирдей, мисалы “кара, кулак, тара” деп жазылган кыргыз жана орус тилдериндеги сөздөрдүн лексикалык маанилерин жана айтылышындагы фонетикалык өзгөчөлүктөрүн салыштыруу тапшырмасын “Типологиялык салыштыруулар (Типологические сопоставления)” деп атап коюу аша чапкандык деген ойдобуз. Жогоруда көрсөтүлгөн тапшырмага тиешелүү талдоодон алда канча жогору турган терең изилдөөлөрдү гана, биздин оюбузча, “Типологиялык салыштыруулар” деп атаса болот деп эсептейбиз. “Аудиошейпинг” деп кандайдыр бир модалуу аталышы бар тапшырмада жаңылмачтар берилген. Тилди жаңыдан өздөштүрө баштагандар үчүн мындай жаңылмачтарды окуу, эмне жөнүндө сөз болуп жаткандыгын түшүндүрүү үчүн аларды которуу, семантикалык өзгөчөлүктөрүн, жалпы маанисин ачып берүү, чектелген аудиториялык убакытты аларга бөлүү, аларды жаттоо же, деги, алар менен алектенип убакытты кетируүнүн зарылчылыгы барбы, жокпу деген суроо пайда болот. Андан тышкары окуу китебинде “Статистика” деп аталган да тапшырмалардын түрү орун алган. Тапшырмалардын бул түрүндө тексттеги сөздөрдүн, үндүүлөрдүн санын аныктоо ж.б.у.с. тапшырмалар берилет.

Бул окуу китебинин жакшы жактарын көрсөтө турган болсок, анда мазмуну жагынан кызыктуу тексттердин орун алышын белгилөөгө тийишпиз. Андан соң окуу китебиндеги тексттердин мазмунун чагылдыруу максатында болочок диалог тапшырмаларын белгилеп кетсек болот. Алардын дидактикалык артыкчылыгы – үч түрдө берилишинде, б.а., аудиториялык, кыскартылган жана актуализацияланган формаларда болушунда. Аудиториялык формасы

каралып жаткан тексттерди чагылдыра турган суроолордун жана жооптордун грамматикалык түзүлүшү жагынан толуктугун талап кылып, грамматикалык эрежелерди импликациялык түрдө жакшы өздөштүрүүгө түрткү берет. Кыскартылган формасында табигый сүйлөшүүгө мүнөздүү жооптор кыскартылган түрүндө берилип, алар диалогдордун актуализацияланган түрүндөгү контекстке байланыштуу болгон эң эле кыска суроо-жооптор менен бирге пикир алышуу, баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жол ачат.

Керимбекова жана Дербишевалардын окуу китептерин кошпой, жогоруда аталган авторлордун окуу китептеринин кемчиликтери жөнүндө жалпысынан айта турган болсок, анда төмөнкүлөрдү белгилей алабыз: мектеп окуу материалы менен жогорку окуу жайларынын кыргыз тили боюнча окуу материалынын байланышынын жоктугу - жалпы кыргыз тилин үйрөтүү концепциясынын, кандайдыр бир стратегиясынын иштелип чыкпагандыгында, тилчилердин, методисттердин чаржайыт иштешинде, бири-бири менен байланышынын жоктугунда жана азыркы башка тилдерди окутуу методикасы илиминдеги жетишкендиктерди толугу менен колдонбогондукта. Бул терс көрүнүштөрдүн өзөгү кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу методикасынын жаңыдан калыптана баштагандыгында, кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун жалпы концепциясынын теориялык жактан калыптана электигинде; ошого байланыштуу кыргыз тилин окутуу программасынын чыйкилигинде; окуу китептеринин жана окуу куралдарынын түрдүү деңгээлде жазылгандыгында; мектептер үчүн педагогикалык кадрларды даярдоодо “бөтөн тилди окутуу методикасы” сыяктуу курсунун же атайын курстун ЖОЖдун окутуу программасына киргизилбегендигинде; мугалимдердин педагогикалык чеберчилик деңгээлинин ар түрдүүлүгүндө.

Жалпысынан, кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу куралдары, анын ичинде окуу китептери, сөздүктөр, маалымдамалар, колдонмолор орто мектептер үчүн да, жогорку окуу жайлары үчүн да алигече канааттандырарлык деңгээлде иштелип чыга элек. Жалпы фонетика-орфоэпиялык, грамматикалык, сөз жасоо, лексикалык, фразеологиялык, орфографиялык минимумдар, кошумча аудио жана видео материалдар, мультимедиа каражаттары (компьютерлик компакт-дискалар) да жокко эсе. Окутуунун максаты аныкталганы менен, мазмуну жетиштүү түрдө аныктала элек. Жогорку окуу жайла-

ры үчүн азыркы окуу китептеринде жашоо-тиричилик чөйрөсүндөгү кеп үлгүлөрү камтылат (азык-түлүк дүкөнү, базар, коомдук унаа, почта, телеграф, бейтапкана ж.б.); кыргыз элинин тарыхынан жана маданиятынан анча-мынча гана маалымат берилет. Бул материалдарды колдонуп, кыргыз тилин үйрөтүү жетишсиз экендигин турмуш көрсөтүп турат, б.а. окуу материалдары дагы толукталышы зарыл.

Экинчи маселе окуу материалдарын окуу куралдарында берүүнүн ык-амалдарында жатат. Окуу материалы окутуу методунун принциптерине ылайыкталып, импликация же экспликация түрүндө чагылдырылышы керек экендиги – талашсыз жобо. Окуу китептеринде материалдар тандалып алынган методго шайкеш келиши үчүн, албетте, китептин авторунун окутуу методдору, экинчи тилди үйрөтүү теориясы боюнча билимдери материалдардын тандалышынан жана берүү ык-амалдарынан ачык көрүнүшү керек. Окуу китебин түзүү - өтө жооптуу жана абдан татаал иш экендиги баарыбызга маалым. Тилекке каршы, окуу китептеринин көбүндө окуу материалынын тандалышы да, жана анын берилиши да азыркы талаптарга белгилүү бир деңгээлде гана жооп берет.

Жогорку окуу жайларында башка улуттар үчүн окуу каражаттарын иретке келтирип, сапатын жогорулатуу үчүн окуу куралдарынын авторлорунун теориялык даярдыгы жогорку деңгээлде болууга тийиш.

Адабият

1. *Биялиев К.А.* Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин башка улуттарга окутуу методикасы. – Бишкек: КРСУ, 2002. – 216 б.
2. *Горн А.Г., Мамбеткалиев С., Токтоналиев К.Т.* Кыргыз тилин тез үйрөтүү: Жаңы окуй баштаган студенттер ж-а эр жеткендер үчүн. – Интенсивный курс киргизского языка: Начал. период для студентов и взрослого населения. – Бишкек: Мектеп, 1991. – 112 б.
3. *Дербишева З., Досоева С., Мажитова З.* Тил көпүрө. – Бишкек, 2005
4. *Жапаров Н.Р.* Мамлекеттик тил – Государственный язык. Ч. 1: Первый уровень. – Бишкек, 2005. – 308 с.
5. *Жусаев Ж., Каныбекова А., Карабекова А.* Кыргыз тили: Учеб. для русск. групп вузов страны и самостоятельно изучающих гос. язык Кырг. Респ. – Б.: Шам, 2002. – 320 с.
6. *Касымова Б. и др.* Изучаем кыргызский язык. – Фрунзе: Мектеп, 1991. – 222 с.

К.А. Биялиев. Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө...

7. *Керимбекова Р.А.* Келгиле, кыргыз тилин үйрөнөлү: Мамлекеттик тилди үйрөнүүчүлөр үчүн окуу куралы. – Бишкек, 2004.
8. *Өмүралиева С., Кундузакова С.А.* Изучаем кыргызский язык: Учебное пособие для начинающих. Ч. 1. – Бишкек: Алтынай, 1993. – 116 с.
9. *Өмүралиева С., Кундузакова С.А.* Изучаем кыргызский язык. Учебное пособие для начинающих. Ч. II. – Бишкек: Алтынай, 1993. – 108 с.
10. *Нанаев К.Т.* Кыргыз тили. Медик-студенттер жана медицина кызматкерлери үчүн окуу китеби. – Бишкек: Шам, 1996. – 288 б.
11. *Сыдыкова Д.А.* Кыргызский разговорный язык. Учебное пособие для студентов. – Бишкек, 1995. – 223 с.
12. *Тургамбаева А.С., Усекова А.А.* Кыргыз тили: Жогорку окуу жайларындагы баштоочу топтордун студенттери үчүн окуу китеби. – Бишкек: Учкун, 2004. – 264 б.
13. *Щукин А.Н.* Методика преподавания русского языка как иностранного: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.